

Wolvenspecial Oktober 2019

INBO Marternieuws wordt Roofdiernieuws

Het herstel van grote roofdieren in heel Europa is goed nieuws: grote soorten als wolf, beer en lynx krijgen op vele plaatsen in Europa terug ruimte, een soort als goudjakhals breidt uit. Overal groeit het besef dat we duurzaam met grote roofdieren kunnen samenleven. Gezien we daarom ook meer en meer over wolven kunnen rapporteren in Vlaanderen, is het logisch om deze nieuwsbrief te herdopen tot Roofdiernieuws. Deze editie is opnieuw integraal gewijd aan de wolf, waarbij we een chronologisch overzicht geven van wolvenfeiten in Vlaanderen van het afgelopen jaar, met wetenschappelijke duiding. Later dit jaar zal er nog een tweede nieuwsbrief verschijnen met vooral aandacht voor de andere roofdieren.

Wolvenmonitoring

Onder leiding van het INBO wordt sinds 2018 discrete doch intensieve monitoring uitgevoerd van wolven in Noord-Limburg, daarin bijgestaan door de boswachters van het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB).

We integreren hierbij sporenonderzoek, de inzet van tientallen automatische cameravallen, en genetisch sporenonderzoek op haren, uitwerpselen en speekselsporen op prooidieren. Hierdoor kregen we een nagenoeg permanent zicht op de aanwezigheid en op het gedrag van het gevestigde wolvenpaar August en Naya. Gemiddeld hebben we om de andere dag een registratie van wolf. De langste periode waarin we geen wolf registreerden is (amper) acht dagen in oktober en november 2018.

Hieronder geven we een overzicht van de feiten vanaf begin 2019 tot op vandaag. Voor een gedetailleerd overzicht van de feiten in 2018 verwijzen we naar [de vorige wolvenspecial](#).

Winter en vroege voorjaar 2019

August en Naya werden de hele winter samen geregistreerd, verspreid over hun grote territorium in de driehoek Lommel – Houthalen – Oudsbergen. In de aanloop naar en tijdens de paarperiode in februari begon het paartje een deel van dit gebied ook wat intensiever te markeren met uitwerpselen en urine – iets wat voorheen slechts heel sporadisch gebeurde. Door het gebrek aan concurrentie (geen aanpalende wolventerritoria) was hier ook minder noodzaak toe.

In diezelfde periode (eind januari – begin februari) waren er een aantal zichtwaarnemingen van een wolf ten oosten van de lijn Bree-As, net ten oosten van het territorium van het gevestigde wolvenpaar Naya en August. We konden deze zichtwaarnemingen helaas niet verifiëren waardoor we de eventuele (tijdelijke) aanwezigheid van een derde wolf in Limburg op dat moment niet konden

aantonen. In diezelfde regio werd toen ook een uitwerpsel gevonden dat mogelijk van wolf was. Genetisch onderzoek op het uitwerpsel was niet meer mogelijk. We konden dus niet uitsluiten dat de meldingen betrekking hadden op August en/of Naya die hun territorium wat wilden uitbreiden. Maar het feit dat één van de zichtwaarnemingen uit die regio in dezelfde nacht werd gedaan waarin wij August 22 km westelijker registreerden (terwijl hij zijn territorium intensief aan het markeren was), was wel een aanwijzing voor de aanwezigheid van een mogelijk derde wolf.

Begin april 2019 werden we in kennis gesteld van de vondst van twee onmiskenbare wolvenuitwerpselen een heel stuk zuidelijker, in Lanaken (door Sanne Van Den Berge). Op het moment van de vondst waren de uitwerpselen al meerdere weken oud en volledig opgedroogd, waardoor DNA-analyse niet meer mogelijk was. Voor DNA-analyses zijn zo vers mogelijke uitwerpselen vereist. Deze uitwerpselen dateren dus van het vroege voorjaar. Wegens de grote afstand tussen de vondst in Lanaken en de home range van het gevestigde wolvenpaar kunnen we besluiten dat er op zijn minst tijdelijk een andere wolf dan Naya en August in Limburg rondliep in het voorbije jaar. Of er een verband is tussen deze vondst in Lanaken en de mogelijke wolf-waarnemingen in de omgeving van Bree dit voorjaar is niet duidelijk. Ook deze zomer kwamen er nog meldingen van wolven uit de omgeving van het Nationaal Park Hoge Kempen en Midden-Limburg, maar die konden niet verder bevestigd worden door andere sporen.

Uitwerpselen van wolf

Het najaar van 2018 was rustig op gebied van schade aan vee, na 25 september werd er geen aanval door wolven meer vastgesteld (zie [Wolvenspecial Marternieuws 24](#)). In het voorjaar van 2019 stelden we echter de ene na de andere aanval op (vooral) schapen vast. In elk van deze gevallen betrof het rasters die niet voldoende beveiligd waren tegen wolven. Bij afwezigheid van elektriciteit konden de wolven eenvoudig onder de draad graven om tot bij de schapen te geraken. Een evaluatie van rasters van schapenweides in risicogebied gaf overigens aan dat in het najaar van 2018 slechts 4% van de weides afdoende beschermd was tegen wolven (Holvoet 2019).

Hieronder geven we een overzicht van de aanvallen op vee die met zekerheid aan wolf konden toegewezen worden. Eén geval betreft een verwonding van een kalf dat in een box bij een poot gegrepen was. Er was echter geen DNA van wolf noch hond te vinden. Diezelfde nacht had August op

minder dan 500 m daarvan drie schapen gedood, waardoor het niet uitgesloten is dat dit toch August was geweest. In dezelfde periode waren er ook twee meldingen van vermeende wolvenschade die we konden toewijzen aan honden. Aanvallen van honden die niet worden aangemeld als wolvenschade vallen verspreid over Vlaanderen kennelijk vrij frequent voor, maar worden niet systematisch bekend gemaakt.

Bevestigde aanvallen van wolf op vee in het voorjaar van 2019.

11/jan/19	Lommel	1 schaap
18/jan/19	Heksel-Eksel	1 schaap
11/feb/19	Lommel	5 schapen
15/feb/19	Oudsbergen	3 schapen
22/feb/19	Peer	3 schapen
28/feb/19	Houthalen-Helchteren	3 schapen
28/feb/19	Houthalen-Helchteren	1 kalf verwond, wolf kon niet worden aangetoond maar evenmin uitgesloten
16/mrt/19	Peer	1 schaap
20/mrt/19	Peer	3 alpaca's
21/mrt/19	Oudsbergen	1 schaap
1/apr/19	Houthalen-Helchteren	3 moeflons gedood, 6 lammetjes vermist
18/apr/19	Peer	5 schapen

[*Eerst verschijnt kort een hoogdrachtige Naya, daarna August. \(beeld INBO-ANB\)*](#)

Voortplanting

Eind april bevestigden camerabeelden het vermoeden dat Naya drachtig was. In die periode veranderde ook het terreingebruik waarbij de wolven zich grotendeels terugplooiden op een deel van hun territorium. Naya verscheen voor het laatst drachtig op camera op 10 mei, samen met August. Aanvankelijk verliep alles zoals verwacht: de eerste vier weken na de geboorte blijft de wolvin namelijk dicht bij de jongen in een klein leefgebied. In het territorium van August en Naya zijn er voldoende grote en voor mensen in principe ontoegankelijke zones waar wolven de eerste weken na de geboorte een onopgemerkt leven kunnen leiden. Het was dan ook volkomen volgens de verwachting dat we de eerste weken na 10 mei Naya niet meer registreerden op onze cameravallen. Die camera's stonden opgesteld langs veel gebruikte wolvenroutes, hoofdzakelijk op onverharde wegen en door wolven gebruikte wissels. Op 20 en 31 mei konden we transport van prooien vaststellen door August. In dit geval ging het om kleinere prooien of stukken van prooien die in de muil werden getransporteerd. Het voedsel dat door het mannetje aan het wijfje (in de eerste dagen na de geboorte) en later door beide ouders aan de jongen wordt gevoederd, wordt in de maag getransporteerd en uitgebraakt bij het nest. Hierdoor wordt vermeden dat de aandacht wordt getrokken van andere dieren, die mogelijk een gevaar kunnen betekenen voor de jongen. Toch worden soms (stukken van) verse prooien wat dichterbij het nest toe gebracht, maar dan alsnog op een afstand van minimaal ongeveer een kilometer gedeponeerd (de waargenomen prooitransporten van August vallen hier waarschijnlijk onder).

August met prooi op [20 mei](#) en op [31 mei](#) (beeld INBO-ANB)

In de loop van juni begon het terreingebruik en gedrag van August echter sterk af te wijken van wat verwacht kon worden bij aanwezigheid van een nest jongen. In plaats van druk heen en weer te lopen in een welbepaalde richting om de jongen van voedsel te voorzien, was August veelal aan het kuieren. Ook spendeerde hij nu eens een aantal dagen in de ene zone van zijn territorium, gevolgd door een aantal dagen in een andere zone. Kortom: het gedrag van een eenzame wolf, geenszins dat van een ijverig mannetje dat jongen heeft groot te brengen. Naarmate de weken verstreken zette dit patroon zich verder door. Naya zou een aantal weken na de geboorte normalerwijs ook wat verder van het nest moeten gaan jagen, waarbij ze dan ook weer op de camera's had moeten verschijnen. Dit was niet het geval. We konden de bewegingen van August goed opvolgen, en in tegenstelling tot Naya werd hij elke week meermaals door enkele camera's gefotografeerd.

Van Naya ontbrak bovendien letterlijk elk spoor. Geschikte omstandigheden (nat zand en voldoende lang loopspoor) lieten eerder toe om op basis van de grootte van de prenten het onderscheid tussen August en Naya te maken. Telkens we in de zomermaanden een geschikt loopspoor van wolf vonden om te beoordelen bleek dit onmiskenbaar van August. Vers ingezamelde uitwerpselen bleken na DNA-onderzoek telkens te behoren aan August.

Het leek ons voorbarig om in juni reeds te besluiten dat Naya verdwenen was. Vandaar dat het INBO-onderzoek onverminderd in alle discretie werd verdergezet. Tijdens de zomermaanden liep bovendien tegelijk een gerechtelijk onderzoek van Natuurinspectie waardoor discretie blijvend vereist was.

Naya verdwenen

Bij gebrek aan enig spoor van Naya sinds 10 mei, in combinatie met het veranderde gedrag van August, moeten we concluderen dat Naya en haar jongen in de eerste weken na de geboorte (heel wellicht half mei) zo goed als zeker gestorven zijn. Voorlopig ontbreekt het ons aan stevig bewijsmateriaal om conclusies te trekken. We overlopen hieronder de opties.

- **Gestorven bij de geboorte?**

De geboorte gebeurt bij wilde dieren doorgaans probleemloos en sterfte tijdens het werpen is dan ook een zeldzaam fenomeen. Het verplaatsingspatroon van August in het algemeen en het transport van prooien in het bijzonder in de tweede helft van mei doet vermoeden dat

Naya nog in leven was na de geboorte en dat er effectief jongen waren. We kunnen dit echter niet met absolute zekerheid stellen, omdat al werd vastgesteld (Prof. V. Sidorovich, pers. med.) dat prooien nog een tijdlang naar dode partners en/of jongen werden aangevoerd. We achten de kans echter klein omdat dit gedrag (verplaatsingspatroon en voedselaanvoer) zich doorzette tot minstens 31 mei.

- **Ziekte?**

We kunnen niet uitsluiten dat Naya gestorven is aan een ziekte, waarbij vooral hondenziekte (ziekte van Carré of *Canine Distemper Virus*) tot de mogelijkheden behoort. Het is denkbaar dat Naya hieraan gestorven is, en August deze infectie zou hebben overleefd. Echter, dieren die deze ziekte overleven (c. 50% bij hondachtigen) vertonen soms blijvende zenuwstoornissen of ontwikkelen verdikte voetzolen. Er zijn geen indicaties dat August hieraan lijdt. We gaan momenteel na of het mogelijk is de aanwezigheid van dit virus genetisch te detecteren in uitwerpselen, ook na overleven van de infectie.

- **Ongeval?**

Ook een ongeval kunnen we niet uitsluiten. Een aanrijding lijkt evenwel weinig waarschijnlijk: de kans dat Naya terwijl ze kleine jongen zoogde ver van haar nest zou gaan is klein. In geval van een zware botsing zou dit voorval niet ongemerkt gebleven zijn bij de bestuurder, en zou dit meer dan waarschijnlijk gemeld zijn geweest. Naya wist overigens al een hele tijd – d.i. gedurende de verre tocht vanuit haar geboortestreek in Noord-Oost-Duitsland en ondertussen al ruim zestien maanden in haar Limburgs leefgebied – het verkeer te ontwijken. Dat weten we uit de vroegere GPS-uitlezingen van haar halsband (die sinds september 2018 vanop afstand verwijderd is toen de batterij het dreigde te begeven), en uit onze camera-beelden, die duidelijk aantonen dat er elke week meermaals heel drukke wegen worden overgestoken. Ervaren wolven zoals Naya en August zijn zich duidelijk zeer bewust van het verkeer bij het oversteken.

- **Stroperij?**

Rest nog dat Naya gedood is. Het is geen geheim dat de perceptie van wolven onder sommige bevolkingsgroepen overwegend negatief is. Een vergiftiging is weinig waarschijnlijk, want dit zou via de prooiaanvoer in de eerste plaats August aangetast hebben, die echter kerngezond rondloopt. Natuurinspectie deed in het kerngebied van de wolven meerdere vaststellingen van stroperij en illegale jachtactiviteiten. Momenteel loopt hierrond een gerechtelijk onderzoek.

Wat met de welpen?

Als Naya gestorven is kort na de geboorte, in volle lactatieperiode, dan zullen de welpen gestorven zijn door ontbering. Mocht dit in een latere fase gebeurd zijn - op een moment dat de jongen gespeend waren - dan bestond de mogelijkheid dat August (een deel van) de jongen alsnog alleen kon grootbrengen, maar onze vaststellingen wijzen op een vroegere dood van Naya.

Van het precieze verloop van de gebeurtenissen nog enig spoor terugvinden, is een utopie. In tegenstelling tot wat veel mensen denken is het kraambed niet steeds in een groot opvallend hol. Wolven bereiden voorafgaand aan de geboorte meerdere plekken voor om de jongen in onder te brengen tijdens de eerste weken na de geboorte, en vaak wordt er gewisseld tussen deze plekken.

Naast hollen gaat het evengoed om beschutte plekken tussen de vegetatie en allerhande natuurlijke structuren. Nadat dergelijke plekken verlaten zijn vervagen de sporen zeer snel, hollen worden dan weer snel in gebruik genomen door andere dieren zoals vossen. Kadavers (van welpen of van Naya) kunnen worden opgeruimd door aaseters zoals everzwijnen.

[August \(beeld INBO-ANB\)](#)

September: nieuwe aanvallen op schapen

Op 20 september werden opnieuw schapen aangevallen in Peer. De laatste vorige aanval dateerde al van 18 april. Ook hier betrof het schapen die niet beveiligd waren en werd er door de wolf onder het raster gegraven om tot bij de schapen te kunnen. Zoals steeds werden genetische stalen genomen van de bijtwonden. Deze aanval kon worden toegeschreven aan August. Op 24 september was er een nieuwe aanval op schapen met het duidelijke beeld van wolf in Oudsbergen, de genetische analyse moet nog uitgevoerd worden.

Daarnaast werd ook een aanval op schapen gemeld in Herk-de-Stad. Volgend op deze aanval werden meerdere onafhankelijke zichtwaarnemingen gemeld van een wolfachtig dier (J. Loos, pers. med.) Na genetisch onderzoek blijkt het hier met zekerheid niet te gaan om een wilde wolf. We kunnen een vrijlopende ontsnapte wolfshond (een verzamelnaam voor hondenrassen die ooit zijn ingekruist met wolven) echter niet uitsluiten.

Toekomst

Het verhaal van Naya de wolf werd enorm gemediatiseerd. Haar dood betekent echter hoegenaamd niet het einde van het wolvenverhaal in Vlaanderen. Dit is slechts het begin, de eerste poging tot voortplanting is mislukt, maar er zullen ongetwijfeld nog vele pogingen volgen. In Duitsland werden

in 2018 73 roedels en 30 gevestigde koppels wolven geregistreerd, die zich in 2019 hebben voortgeplant. In Frankrijk werd de populatiegrootte begin 2019 op 530 dieren geschat, waarvan er al minstens één tot in België is geraakt. In Wallonië zijn sinds ca. anderhalf jaar nu al minstens vijf verschillende wolven waargenomen. In Nederland zijn in 2019 minstens tien verschillende volwassen individuen gedetecteerd, met een geslaagde voortplanting in het wild op de Veluwe. Een deel van de jonge wolven trekt elk jaar weg uit hun geboorteroedel waardoor er de komende jaren nog vele wolven door Vlaanderen zullen trekken. Een deel zal op doortocht zijn en een deel zal zich proberen te vestigen.

[August \(beeld INBO-ANB\)](#)

August loopt nog steeds rond in zijn territorium. De kans is groot dat hij dit territorium nu niet zomaar zal opgeven en er nog een tijdlang zal blijven. Er kan effectief op elk moment een nieuwe wolvijn aan de zijde van August opduiken. Wanneer dit lang uitblijft, kan hij ook wegtrekken op zoek naar een wijfje. De volgende paarperiode kan aldus aanleiding zijn voor August om nieuwe gebieden te verkennen, al kan hij kan evengoed blijven.

Auteurs: Jan Gouwy, Koen Van Den Berge, Filip Berlengee en Joachim Mergéay

Contact: roofdiernieuws@inbo.be | **Verantwoordelijke uitgever:** Maurice Hoffmann, Havenlaan 88 bus 73 , 1000 Brussel